

Skatten och ärligheten

Ekonomi är en ständig balansgång. Hur kostsamt det är att tappa balansen och hur svårt det är att återställa den lärde vi oss på 70-talet, då samhällsekonomin kom i allvarlig obalans på flera sätt. Misslyckandet med att hålla den inhemska lönekostnadsstegringen i takt med omvärldens kommer, liksom oförmågan att hålla den offentliga utgiftsökningen i nivå med inkomstökningen, att medföra smärtsamma uppoffringar i framtiden, när folkhushållet ska bringas i balans igen.

Risken är nu stor att vi, halvt omedvetet, är på väg att göra ytterligare en stor kursavvikelse, och att det först i efterhand framgår att kostnaderna är mycket stora och avvikelsen svår att korrigera.

Det gäller balansen mellan de kollektiva utgifterna (skattetrycket) och fördelningsambitionerna (marginalskatterna) å den ena sidan och den svenska ärligheten och samhällssolidariteten å den andra. Den snabba ökningen av skattetrycket och marginalskatterna under 70-talet har satt ärligheten på så hårda prov att det vore underligt om inte skattefiffel och kvittolösa affärer brett ut sig.

Att folk fiffelar med sina skatter och köper och säljer svart kan ha främst tre förklaringar. Den första är att man offentligt instämmer i höga krav på offentlig konsumtion och inkomstutjämning, men privat utnyttjar alla tillfällen att smita från kostnaderna. I den ekonomiska litteraturen är dessa individer kända under namnet *free riders*, fripassagerare. Sådant beteende ska fördömas och bekämpas, men man bör vara klar över att det blir vanligare när det lönar sig mer, dvs när skatterna stiger.

En annan förklaring är att skattefiffel och kvittolösa affärer helt enkelt är ett sätt att visa att den kollektiva konsumtionen är för stor och att utjämningen av inkomster och förmögenheter är alltför långtgående. Mot detta synsätt kan invändas att den offentliga sektorn och utjämningspolitiken är bestämd i demokratisk ordning. Det är visserligen riktigt, men innebär inte nödvändigtvis att riksdags-, landstings- och kommunalfullmäktigemajoriteten uttrycker hela folkmeningen. Missnöjda medborgare kan, även om de utgör en minoritet, som konsumenter och producenter omintetgöra de politiskt fattade besluten. Om det är så att skattefifflet och den kvittolösa ekonomin breder ut sig av detta skäl vilket vi vet litet om, bör det stämma till eftertanke bland politikerna.

Den tredje förklaringen är att medborgarnas förtroende för politikerna raserats och att det kommit att betraktas som socialt acceptabelt att snuva staten på pengar. Den amerikanske ekonomen Edgar Feige har visat att den snabba tillväxten hos den sk registrerade ekonomin sedan 1967 i USA till stor del kan förklaras med ett minskat förtroende för politikerna och bara till en mindre del av ökade skatter. Det politiska förtroendekapitalet i USA skulle ha undergrävts av Vietnam-kriget och Watergate-affären. Eftersom svenska politiker inte varit inblandade i politiska tragedier av samma dignitet har, enligt min mening, bristen på förtroende för politikerna inte samma förklaringsvärde i Sverige. Däremot kan framväxten av en stor skattefri

sektor och utbrett skattefiffel till följd av ökade skatter i sin tur leda till politikerförakt, när gapet mellan lagenligt och verkligt handlande blir alltför iögonfallande.

De kvittolösa affärerna uppmärksammas främst för att man kan öka sina inkomster på dem. Mindre uppmärksammade än inkomst- och förmögenhetsfördelningseffekterna är de samhällsekonomiska kostnaderna. Dels ökar kostnaderna för stabiliseringspolitiken, dels minskar effektiviteten i produktionen och konsumtionen. Här ska vi bara peka på några effektivitetsförluster som uppstår i de ekonomiska transaktionerna.

I den svarta ekonomin måste producenter och konsumenter avsätta mer resurser för att hitta varandra. Ibland är det t o m nödvändigt att byta varor och tjänster direkt på samma sätt som våra förfäder gjorde innan de upptäckte vilka vinster som kunde göras genom att använda ett allmänt bytesmedel som pengar. En del resurser måste användas för att undgå upptäckt. Det faktum att graden av information på de kvittolösa marknaderna är låg och ojämnt fördelad medför att ineffektiva producenter överlever, andra gör oförtjänta vinster och konsumenterna förlorar.

På sikt riskerar transaktionskostnaderna i hela ekonomin att stiga, därför att de skrivna och oskrivna reglerna för ekonomisk verksamhet efterlevs dåligt och kräver omfattande övervakning och kontroll. Ett väl fungerande ekonomiskt system, med låga transaktionskostnader, förutsätter ett visst mått av ärlighet och samhällssolidaritet av medborgarna. Annars måste betydande resurser användas för att utforma, lagfästa, övervaka, kontrollera och sanktionera reglerna i systemet. Producenterna och konsumenterna tvingas att för varje transaktion genom skriftliga avtal eller på annat sätt gardera sig för följderna av regelbrott. "Man måste kunna lita på folk" är ett uttryck med inte bara moralisk, utan också ekonomisk innebörd.

Det är först när skatterna har reducerat ärligheten och samhällssolidariteten betydligt som kostnaderna blir uppenbara och känns. Det finns alltså anledning att vara pessimistisk beträffande möjligheten att problemet uppmärksammas i tid, vilket också visas av erfarenheterna av kostnadskrisen och budgetunderskottet. Frågan är då om ärlighet är en sk förnybar resurs, som kan återskapas genom ekonomisk-politiska och andra åtgärder. Många tvivlar på det och menar att ärligheten, om den förbrukas, är borta för överskådlig framtid.

Harry Fran